

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, професора, в.о. вченого секретаря
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Крусян Анжеліки Романівни**

**на дисертацію Суса Михайла Сергійовича на тему «Конституційні
засади державного захисту конкуренції в Україні у контексті досвіду
Європейського Союзу», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження Суса М.С. не викликає жодних сумнівів та зумовлена гострими потребами як сучасної науки, так і практики.

Перш за все, варто відмітити, що питання конституційних засад державного захисту конкуренції в Україні, проблематики реалізації цих засад в Україні на рівні нормативно-правового регулювання та правозастосовної практики загалом та в контексті досвіду Європейського Союзу (далі – ЄС) зокрема є недостатньо розробленими у вітчизняній конституційно-правовій науці. На питаннях захисту конкуренції, зокрема, в контексті ЄС, фокусуються переважно вітчизняні вчені у сфері господарського права та процесу, адміністративного права, міжнародного права. Комплексні конституційно-правові дослідження вказаних вище питань на рівні дисертаційних робіт наразі відсутні. Це відповідно обумовлює необхідність погляду на питання захисту конкуренції в Україні з іншої перспективи – конституційно-правової, тим більше з огляду на закріплене в Основному Законі України верховенство Конституції.

Крім того, захист конкуренції є одним з викликів сьогодення для України як держави. Необхідність забезпечення державою адекватних умов для функціонування вільної та неспотвореної конкуренції на українських ринках не викликає сумнівів, так як це є передумовою ефективного функціонування ринкової економіки. На різні проблемні аспекти захисту конкуренції в Україні протягом тривалого часу звертають увагу вітчизняні науковці у сфері адміністративного права, господарського права та процесу, практикуючі юристи, міжнародні партнери. Це вказує на те, що українська система захисту конкуренції має поле для вдосконалення. Питання захисту конкуренції набирають особливої актуальності в світлі триваючої антимонопольної

реформи в Україні, спрямованої, серед іншого, на подальше наближення відповідного українського законодавства та правозастосовної практики до *acquis* ЄС. Останнє є важливою та необхідною передумовою інтеграції України в ЄС. Незворотність євроінтеграційного руху України, в свою чергу, прямо закріплена на рівні Основного Закону України.

Вказані вище обставини зумовлюють актуальність, важливість та своєчасність дослідження Суса М.С.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах планових науково-дослідних тем Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України: «Конституційно-правові проблеми сучасного унітаризму: вітчизняний та зарубіжний досвід» (номер державної реєстрації РК 0118U100391), «Парламентаризм в Україні: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку» (номер державної реєстрації РК 0112U105261).

Метою дисертації є дослідження конституційних засад державного захисту конкуренції в Україні, порівняння конституційного регулювання питань захисту конкуренції в Україні з регулюванням в державах-членах ЄС, виявлення та характеристика проблематики реалізації конституційних засад державного захисту конкуренції в Україні на рівні правового регулювання та правозастосування, розробка пропозицій щодо її вирішення в контексті досвіду ЄС.

Для досягнення мети в дисертації сформульовані такі завдання:

(1) дослідити та розкрити зміст спеціальних положень Конституції України, які стосуються державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, а саме, ч. 3 ст. 42, п. 12 ч. 1 ст. 85, п. 8 ч. 1 ст. 92;

(2) дослідити та охарактеризувати практику Конституційного Суду України (далі – КСУ) щодо питань, пов'язаних із державним захистом конкуренції в Україні;

(3) дослідити та охарактеризувати роль державного захисту конкуренції як складової конституційного регулювання економіки України, в межах чого окреслити як цей захист співвідноситься з іншими положеннями

Конституції економічної спрямованості, зокрема, тими, які стосуються права на підприємницьку діяльність, права власності, а також захисту прав споживачів;

(4) дослідити спеціальне конституційне регулювання захисту конкуренції в державах-членах ЄС, здійснити його порівняння з українським, сформулювати висновки чи враховує українське регулювання кращі практики держав-членів ЄС;

(5) надати загальну характеристику законодавчому регулюванню державного захисту конкуренції в Україні та інституційному механізму його забезпечення в частині таких блоків як контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, контроль за узгодженими діями та концентрацією;

(6) дослідити та розкрити проблематику державного захисту конкуренції в Україні в аспекті відмежування правомірної поведінки від неправомірної та домірності регулювання в частині контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції в Україні на прикладі антиконкурентних узгоджених дій та зловживання монопольним (домінуючим) становищем на рівні законодавчого регулювання та правозастосовної практики з точки зору конституційного принципу верховенства права, здійснити порівняння законодавчого регулювання та правозастосовної практики в частині антиконкурентних узгоджених дій та зловживання монопольним (домінуючим) становищем в Україні з підходами в ЄС на загальносоюзному рівні;

(7) дослідити та розкрити проблематику забезпечення принципу верховенства права та інших положень Конституції в частині інституційного механізму державного захисту конкуренції в Україні в розрізі розподілу повноважень між органами, залученими до такого захисту, зокрема, між органами Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ) та господарськими судами щодо встановлення порушень конкурентного законодавства, меж та рівня контролю господарськими судами за рішеннями органів АМКУ про накладення штрафів, оцінити останнє через призму практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), дослідити підходи до контролю Судом Справедливості Європейського Союзу (далі – Суд ЄС) за

рішеннями Європейської комісії про накладення штрафів за порушення конкурційного законодавства ЄС;

(8) сформулювати пропозиції щодо можливого вирішення проблематики, зазначеної у пунктах 6-7 вище, на основі аналізу досвіду ЄС та практики ЄСПЛ;

(9) визначити чи потребує конституційне регулювання державного захисту конкуренції в Україні вдосконалення, окреслити можливі його напрями за доцільності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній конституційно-правовій науці комплексним дослідженням конституційних засад державного захисту конкуренції в Україні та державах-членах ЄС, проблематики реалізації українських конституційних засад захисту конкуренції на рівні правового регулювання та правозастосовної практики з точки зору дотримання принципу верховенства права та інших конституційних принципів та положень, порівняльного дослідження захисту конкуренції в Україні із підходами в ЄС, підходами ЄСПЛ, за результатами якого було виявлено системні проблеми захисту конкуренції в Україні з точки зору дотримання Конституції та напрацьовано можливі шляхи їхнього вирішення з урахуванням досвіду ЄС та практики ЄСПЛ.

Дисертація містить низку положень, які сформульовано вперше, удосконалено та отримали подальшого розвитку. Серед них, на думку рецензента, найбільший науковий та практичний інтерес становлять ті, які сформульовано вперше, а саме:

– надано інтерпретацію змістового наповнення кожного спеціального положення Конституції України щодо державного захисту конкуренції, а саме, ч. 3 ст. 42, п. 12 ч. 1 ст. 85, п. 8 ч. 1 ст. 92, з урахуванням практики КСУ, сформульовано висновок, що об'єктом конституційно-правового захисту є процес змагання на території України між суб'єктами господарювання в отриманні та розподіленні ними прибутку з метою досягнення економічних та соціальних результатів через досягнення більшої ефективності господарювання завдяки власним правомірним досягненням;

– обґрунтовано доцільність розширеної інтерпретації недопустимості «неправомірного обмеження конкуренції» відповідно до ч. 3 ст. 42 Конституції України як такого, що покриває усю можливу поведінку усіх можливих суб'єктів, які неправомірно посягають на ефективний конкурентний процес на території України, та відтак усі можливі порушення конкурентного законодавства, передбачені на рівні законів, не охоплені зловживанням монопольним становищем та недобросовісною конкуренцією;

– досліджено та охарактеризовано стан розвитку конституційної юриспруденції щодо державного захисту конкуренції за весь час існування КСУ, виокремлено його ключові позиції щодо тлумачення конституційних положень щодо державного захисту конкуренції;

– обґрунтовано, що конституційні положення щодо державного захисту конкуренції та захисту прав споживачів, хоч і переслідують спільну ціль забезпечити добробут споживачів, та мають багато точок дотику, доцільно розглядати як положення, які мають різну спрямованість: метою першого є забезпечення умов для ефективної конкуренції на ринку і відтак непрямий захист споживачів, метою другого є, навпаки, прямий захист прав споживачів в рамках індивідуальних транзакцій, в які вони вступають;

– за результатами порівняльного дослідження конституцій України та держав-членів ЄС в частині регулювання питань захисту конкуренції сформовано висновки, що українське конституційне регулювання враховує кращі практики держав-членів ЄС, а в певних питаннях, зокрема, винесення на конституційний рівень АМКУ, є навіть більш прогресивним, обґрунтовано відсутність практичної доцільності переформатування положень Конституції з точки зору рецепції досвіду держав-членів ЄС щодо конституційного регулювання захисту конкуренції;

– обґрунтовано, що конституційний захист конкуренції є вужчим ніж той, який передбачений Законом України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закон) – перший поширюється на підприємницьку діяльність, другий – на господарську, тобто і на некомерційну, обґрунтовано доцільність після внесення до профільного конкурентного законодавства

змін, спрямованих на чітке відмежування економічної та неекономічної діяльності відповідно до рекомендацій Європейської комісії, віддзеркалити ці зміни на рівні Конституції, запроповано як до внесення таких змін рівень конституційно-правового захисту конкуренції можна зробити ідентичним за сферою охоплення до рівня захисту Закону, тобто поширити і на некомерційну діяльність, шляхом тлумачення другого речення ч. 3 ст. 42 Основного Закону;

– обґрунтовано, що визначення «конкуренції», наведене в Законі та Господарському кодексі України, сприяє правовій невизначеності, порушенню логічної структури конкурентного законодавства, обґрунтовано доцільність видалення або зміни цього визначення, наведено пропозиції щодо його зміни;

– охарактеризовано та на конкретних прикладах продемонстровано проблематику забезпечення таких складових конституційного принципу верховенства права як правова визначеність та прогнозованість в частині кваліфікації певної поведінки як антиконкурентних узгоджених дій в Україні, а в частині існуючої дозвільної системи на узгоджені дії – також ефективності та домірності регулювання, сформовано пропозиції щодо вирішення виявленої проблематики шляхом вилучення ч. 3 ст. 6 із Закону, ліквідації дозвільної системи на узгоджені дії та запровадження системи самооцінки суб'єктів господарювання в частині антиконкурентних узгоджених дій за прикладом ЄС, окреслено напрями змін до законодавства та правозастосовної практики для імплементації цих пропозицій;

– охарактеризовано та на конкретних прикладах продемонстровано проблематику забезпечення таких складових конституційного принципу верховенства права як правова визначеність та прогнозованість в частині кваліфікації певної поведінки як зловживання монопольним (домінуючим) становищем в Україні, сформовано пропозиції щодо усунення виявленої проблематики шляхом наближення законодавчих визначень монопольного (домінуючого) становища та зловживання ним, наведених в Законі, до визначень, які застосовуються в ЄС, супутніх змін до законодавства та правозастосовної практики;

– обґрунтовано доцільність пошуку альтернативних способів усунення правової невизначеності, яку породжує специфіка конкурентного законодавства, оскільки традиційні способи її усунення як-от чітке та однозначне формування правової норми видаються нереалістичними на практиці, обґрунтовано доцільність запозичення досвіду Європейської комісії та широкого застосування АМКУ актів «м'якого права» (рекомендаційних роз'яснень/методичних рекомендацій) для надання суб'єктам господарювання розуміння щодо правових та економічних підходів, які органи АМКУ використовуватимуть для доведення антиконкурентних узгоджених дій та зловживання монопольним (домінуючим) становищем, сформовано пропозиції щодо змістового наповнення цих актів «м'якого права» АМК;

– охарактеризовано та на конкретних прикладах продемонстровано проблеми розподілу повноважень між органами АМКУ та господарськими судами щодо встановлення порушень конкурентного законодавства, обґрунтовано, що наявний стан справ, коли правозастосування замикається на органах АМКУ, а господарський суд не встановлює порушень вказаного законодавства безпосередньо (самостійно) в рамках приватно-правових спорів, ускладнює гарантований Конституцією ефективний та своєчасний судовий захист порушених прав та інтересів особи недотриманням конкурентного законодавства іншою особою, може створювати проблеми доступу до правосуддя, та потребує реформатування на систему, в якій паралельно існують, ефективно працюють та поєднуються два типи правозастосування: (1) приватне, коли господарські суди встановлюють порушення конкурентного законодавства безпосередньо в рамках приватно-правових спорів та залежно від цього застосовують способи судового захисту, передбачені Цивільним, Господарським кодексами, іншими законами, без здійснення каральних функцій; та (2) публічне, коли рішення щодо визнання порушення та призначення за нього покарання приймають органи АМК, а господарські суди контролюють правомірність цих рішень; запропоновано можливі шляхи досягнення результату в пункті (1) вище: (і) в рамках чинного законодавчого поля, для чого сформульовано основні ідеї можливої правової позиції, або (ii)

шляхом внесення змін до законодавства, які б одночасно забезпечили ефективність приватного правозастосування;

– обґрунтовано невідповідність наявної практики, коли органи АМКУ належним чином не мотивують свої рішення про накладення штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, а господарські суди не контролюють правомірність, в тому числі, пропорційність, накладених штрафів, якщо ті не перевищують встановлені законодавством верхні межі, Конституції України, підходам ЄС та стандартам ЄСПЛ, сформульовано пропозиції щодо усунення виявленої проблематики шляхом внесення змін до законодавства та практики.

Дисертація містить і положення, які удосконалено та отримали подальшого розвитку, які уточнюють, доповнюють та розвивають наявні праці українських вчених з різних напрямків правових досліджень (конституційного, адміністративного, господарського права, господарського процесу, міжнародного права) в описаному дисертантом на с. 16-17 дисертації обсязі.

Таким чином, дисертація містить низку нових положень, які обґрунтовано вперше, як і тих, які удосконалено та отримали подальшого розвитку, зачіпає багато питань, недостатньо розроблених у вітчизняній конституційно-правовій науці та правовій науці загалом, містить самостійний та оригінальний авторський виклад проблемних аспектів захисту конкуренції в Україні та пропозицій щодо їхнього вирішення, сформованих на основі дослідження досвіду ЄС та практики ЄСПЛ та з їхнім урахуванням. Усе вищезазначене підтверджує наукову новизну дисертаційного дослідження Суса М.С.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації Суса М.С., у цілому не викликає зауважень. Варто відзначити логічність викладу наукового матеріалу, що дозволило дисертанту сформулювати низку нових наукових положень, висновків і практичних рекомендацій.

Методологічна база дисертації є цілком сучасною, ефективною й адекватною поставленим меті та завданням дослідження. Методологічну основу дослідження становить система взаємопов'язаних концептуальних

принципів (історизму, пізнаваності, істинності та об'єктивності наукового пізнання, єдності теорії і практики, детермінізму), методологічних підходів (напрямів) та методів (загально- та приватно-наукових), що дозволили всебічно та комплексно дослідити тему. Зі змісту дисертації, зокрема, вбачається аналіз Сусом М.С. суттєвої кількості нормативно-правових джерел щодо захисту конкуренції в Україні та ЄС, релевантної практики у формі рішень КСУ, конституційних судів держав-членів ЄС, рішень органів АМКУ, Європейської комісії, Верховного Суду, Суду ЄС, ЄСПЛ, праць вітчизняних та зарубіжних вчених з різних напрямів правових досліджень (конституційного, господарського, адміністративного, міжнародного права) та економіки, статистичних даних тощо. Зазначене вказує на проведення дисертантом системного та глибокого дослідження, переконливість, достовірність та обґрунтованість зроблених висновків та сформульованих пропозицій за результатами проведеного дослідження, належне оволодіння дисертантом методологією наукової діяльності.

Ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дослідження визначається й логічною та завершеною структурою дисертаційної роботи, єдністю змісту дисертації, послідовністю викладу матеріалу та позиції дисертанта.

Обрана структура дисертації дозволила у першому розділі роботи здійснити дослідження конституційного регулювання державного захисту конкуренції в Україні; державного захисту конкуренції як складової конституційного регулювання економіки України; конституційного регулювання державного захисту конкуренції в державах-членах ЄС.

Важливим для досягнення мети дисертаційного дослідження є другий розділ дисертації, в якому розкриваються проблеми нормативно-правового регулювання та правозастосовної практики реалізації конституційних засад державного захисту конкуренції в Україні та в контексті досвіду ЄС та пропонуються шляхи їхнього вирішення.

Всі розділи дисертації та роботу завершують логічні, взаємопов'язані та обґрунтовані висновки.

Все вищезазначене вказує на високий науковий рівень дисертації, обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, пропозицій та рекомендацій.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дисертаційному дослідженні Суса М.С. положення, зроблені узагальнення, висновки та пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади, зокрема, законотворчій та правозастосовній, науково-дослідній роботі – у процесі подальших наукових розробок, навчальному процесі. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки, рекомендації та пропозиції мають важливе теоретичне значення для різних правових наук, передусім, конституційної, а також практичне значення, оскільки містять системний виклад проблем захисту конкуренції в Україні та варіанти їхнього вирішення шляхом наведення пропозицій щодо удосконалення нормативно-правового регулювання та правозастосовної практики в сфері захисту конкуренції в Україні виходячи із досвіду ЄС та практики ЄСПЛ.

Особистий внесок дисертанта. Дисертаційне дослідження є самостійним науковим дослідженням. Основні розробки, у тому числі ті, що характеризують наукову новизну, практичне значення, здійснені автором особисто. Висновки та рекомендації належать особисто авторові.

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дисертації пройшли належну апробацію.

Повнота оприлюднення основних результатів дисертації. Основні наукові результати дисертації відображено у шести наукових працях, серед яких три наукові статті, які опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, одна наукова стаття – в іноземному фаховому виданні, та двоє тез доповідей за результатами міжнародної та всеукраїнської науково-практичної конференцій. Аналіз публікацій вказує на достатню повноту оприлюднення дисертантом основних результатів дисертації.

Публікації характеризуються високим науковим рівнем, мають наукову новизну, відповідають вимогам, які висуваються до такого роду наукових робіт.

Оцінка мови та стилю викладення. Дисертація виконана з дотриманням вимог сучасного українського ділового та наукового мовлення.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена відповідно до встановлених вимог для такого виду робіт.

Дотримання академічної доброчесності. При детальному розгляді дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації та фабрикації) не виявлено. Дисертаційне дослідження містить усі посилання на згадані дисертантом у тексті роботи джерела. Використана наукова література, позиції та твердження окремих авторів оформлені відповідними посиланнями з дотриманням вимог законодавства про авторське право. Аналогічно порушень академічної доброчесності не виявлено і при розгляді наукових публікацій дисертанта, в яких відображено основні результати дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Суса М.С., варто зазначити, що, як і будь-яке нове дослідження, при цьому на складну тему, дисертація Суса М.С. містить певні положення, які можуть бути предметом дискусії під час публічного захисту або подальших наукових розробок.

По-перше, у підрозділі 1.2. дисертації на с. 60 дисертант вказує, що співвідношення конституційних положень щодо державного захисту конкуренції і права на підприємницьку діяльність було описане в підрозділі 1.1. дисертації, підсумовуючи, що державний захист конкуренції у підприємницькій діяльності сприяє реалізації права на підприємницьку діяльність з боку різних суб'єктів, водночас є і прямим засобом встановлення меж реалізації цього права, унормування здійснення підприємницької діяльності. Дисертант зазначає, що пряма заборона на рівні Конституції – не здійснювати підприємницьку діяльність шляхом вдавання до зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції, недобросовісної конкуренції.

Відповідно до теорії та практики сучасного конституціоналізму в сучасній державі свобода людини, зокрема, і у сфері економічної діяльності, має захищатися та забезпечуватися державою. У конституціях багатьох держав прямо закріплено принцип свободи приватної підприємницької чи іншої економічної (господарчої) діяльності. Зокрема, Конституція Італійської Республіки (1947 р.) проголошує, що «приватна господарська ініціатива свободна» (ст. 41). В Іспанії конституційно «визнається свобода приватнопідприємницької діяльності в умовах ринкового господарства. Державні влади гарантують та захищають це право відповідно до вимог загальнонаціональної економіки та планування» (ст. 38 Конституції Королівства Іспанія, 1978 р.). Право на свободу підприємництва закріплює Конституція Азербайджанської Республіки 1995 р. (ст. 59). Як економічну основу суспільства закріплено «свободу економічної діяльності, підприємництва і праці з урахуванням пріоритетності прав споживача» (ст. 53 Конституції Узбекистану, 1991 р.). «Свободу підприємництва» закріплено як один із основних принципів Федеративної Республіки Бразилія (ст. 1 Конституції Федеративної Республіки Бразилія, 1988 р.).

У дисертаційному дослідженні за результатами аналізу конституційного регулювання питань захисту конкуренції в державах-членах ЄС дисертант наводить позицію, що до Конституції України в частині положень, які стосуються захисту конкуренції, змін не потребується (підрозділ 1.3., с. 71-72 дисертації).

На мій погляд, в Конституції України слід закріпити принцип свободи підприємницької та іншої економічної діяльності людини, не забороненої законом. Крім того, з метою розвитку підприємницької діяльності варто доповнити ч. 1 ст. 42 Конституції України положенням про те, що держава гарантує та захищає право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, та створює умови для ефективного розвитку вільного підприємництва.

Цікавою є думка дисертанта, чи підтримує він зазначені вище пропозиції та вважає їх доцільними, зокрема, в аспекті підсилення конституційних положень щодо державного захисту конкуренції, з огляду на те, що положення ч. 1 ст. 42 та ч. 3 ст. 42 Конституції України перебувають у системному зв'язку між собою.

По-друге, на с. 182-183 дисертації дисертант вказує, що публічне правозастосування конкуренційного законодавства, яке, зокрема, полягає в накладенні штрафів та застосуванні до порушників інших передбачених Законом та Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» заходів впливу, доцільно було б залишити за АМКУ, адже покладення на господарський суд повноважень щодо здійснення каральних функцій безпосередньо, роблячи його по суті первинним органом призначення покарання, навряд чи відповідає завданню господарського судочинства, наразі передбаченому в ст. 2 ГПК. Далі дисертант зазначає, що на перспективу можна опрацювати ідею передання квазі-судових функцій, які наразі здійснює АМКУ, зокрема, й щодо визначення покарання за порушення законодавства про захист економічної конкуренції від АМКУ до судового органу, вказуючи, що функціонал АМКУ при таких змінах буде схожий на функціонал органу досудового розслідування в кримінальних провадженнях. Дисертант посилається на дослідження Комітету АПУ з конкуренційного права, відповідно до якого станом на 2016 рік деякі країни, наприклад, США (в частині виконання функцій Департаментом юстиції), Австрія, Ірландія, Швеція, Данія, Ірландія, Естонія, Фінляндія застосовували підхід, коли конкурентне відомство здійснює розслідування, в той час як рішення приймається судом в змагальному процесі між конкурентним відомством та обвинуваченою стороною. Дисертант зазначає, що опрацювання вказаної вище ідеї не входить до обсягу дисертаційного дослідження, він виходить із того інституційного дизайну, який зараз є, тобто, що АМКУ в рамках публічного правозастосування приймає рішення про визнання порушення та покарання в адміністративній процедурі, а суд контролює правомірність таких рішень. Сус М.С. вказує, що подібна система в цілому показала себе ефективною в багатьох країнах світу і вона застосовується як на рівні ЄС, так як в більшості його держав-членів, з різними нюансами організації адміністративної процедури, резюмуючи, що адміністративна модель побудови публічного застосування конкуренційного законодавства, де рішення про встановлення порушення та призначення за нього покарання приймаються адміністративним органом, а суд контролює

правомірність рішень цього органу, може бути як ефективною, так і забезпечувати належний захист прав та інтересів осіб, щодо яких адміністративним органом приймаються відповідні рішення, якщо, в першу чергу, суд належним чином контролює рішення адміністративного органу (с. 183).

Таким чином, дисертант виокремлює два потенційні шляхи можливої побудови публічного застосування конкуренційного законодавства в Україні: (1) орган АМКУ встановлює порушення конкуренційного законодавства в адміністративній процедурі, а суд контролює правомірність рішення органу АМКУ; та (2) рішення про встановлення порушення конкуренційного законодавства та притягнення до відповідальності за встановлене порушення приймає суд, орган АМКУ виконує же співставний функціонал з органом досудового розслідування, тобто формує обвинувачення в порушенні конкуренційного законодавства та підтримує його в суді.

Хотілося б почути позицію дисертанта з приводу того, який з цих двох шляхів, на його погляд, був би більш оптимальним для України.

Наведені вище думки та зауваження є дискусійними, відображають особисту позицію рецензента та мають на меті радше запросити дисертанта до наукового обговорення зазначених питань під час публічного захисту дисертації. Вони не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Суса М.С.

Загальний висновок щодо дисертації. Рецензована дисертація Суса М.С. на тему: «Конституційні засади державного захисту конкуренції в Україні у контексті досвіду Європейського Союзу» є актуальною, самостійною, цілісною, завершеною працею, яка виконана на високому науковому рівні, містить наукову новизну та відповідає встановленим вимогам до оформлення дисертацій. Аналіз дисертації вказує на те, що мети дослідження досягнуто, а поставлені завдання виконано.

Зважаючи на все зазначене вище, рецензована дисертація Суса М.С. на тему «Конституційні засади державного захисту конкуренції в Україні у контексті досвіду Європейського Союзу», подана на здобуття наукового

ступеня доктора філософії, відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23.03.2016 (зі змінами та доповненнями), наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 (зі змінами та доповненнями) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами та доповненнями), а Сус Михайло Сергійович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Рецензент:

**доктор юридичних наук, професор
в.о. вченого секретаря
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України**

А.Р.Крусян